

PORTUGÁLIAI HENRIK MAGYAR EREDETÉHEZ

Már a múlt században heves vitákat váltott ki a magyar tudományos élet számos képviselője között Henrik (Henrique) gróf, a portugál dinasztiaalapító kiléte, származásának problémája. A 19. században fellobbanó vita kiindulópontja az volt, hogy Luis de Camões „*A Lusiadák*” című hősi eposzában Portugália-i Henriknek magyar eredetet tulajdonított. Camões főművét, mely a világirodalom egyik legkiemelkedőbb alkotása, a nemzettudat, a haza iránti szeretet tükörképének és kifejezőjének tekintik.¹ Ez a nemzeti eposz olyan történelmi helyzetben keletkezett, amikor Portugália fénykorát élte és a 16. századból visszatekintve dicsőíti a portugál nép történelmi születésének történetét.²

Camões „*A Lusiadák*” harmadik énekének 25. stanzájában konkrétan leírja Henrik portugál gróf származását :

„Közöttük Henrik (*egy magyar királynak
volt a derek második fia, mondják*)
Portugáliát kapta, mely nem állt nagy
hírben még, nem volt nagy értékű jószág,
s még egy jeleként jóindulatának
a grófhöz nőül adta Spanyolország
uralkodója Terézt is, a lányát
hogy véle vegye át új tartományát”³

¹ Camõesre és életművére vonatkozó adatokat illetve elemzéseket ad : L. de CAMÕES: *Költemények*, Bp. 1993, bevezető tanulmány Rózsa Z., 5–17.; SZERB A.: *A világirodalom története*, Bp. 1972, 296–297.; HUSZÁR V.: „Portugális”, in *Egyetemes Irodalomtörténet*, szerk. Heinrich G., Bp. 1905, 767–775.; *Világirodalmi lexikon*, II, Bp. 1972, 10–11.; RÓZSA Z.: „Camões na Hungria”, *Acta Litteraria* 1980, Fasc. 380–386.; HÁRS E.: „A Lusiadák első magyar fordítója”, *Diakónia* 3 1981./1, 77–88.; Uő.: „A világtenger énekese: Luis de Camões”, *Helikon* 1980/3–4, 347–354.

² A portugál nemzeti tudat fejlődésének sajátos jellegére és általános összefüggéseire lásd: FIALA E.: *Pápaság és nemzetállamok a késő középkorban és az újkor hajnalán*, Bp. 1937; RAKÓCZI I.: „A XVI. századi portugál gyarmatosítás tipológizálása”, *Fiatal Oktatók Közleményei*, 1983/1, 265–295.; I. WALLERSTEIN: „A nemzeti fejlődés három útja a XVI. századi Európában”, *Világtörténet*, 1979/1, 25–36.; B. ZIENTARA: „A nemzettudat a középkori Nyugat-Európában. A jelenség felbukkanása és működési formái”, *Világtörténet*, 1984/4, 3–24.

³ L. DE CAMÕES : *A Lusiadák*, ford. Hárs E., Bp. 1984, 3. ének, 25. stanza 76.

Általában a tanulmányokban csak ezt a „stanzát” szokták idézni, véleményünk szerint azonban a magyar vonatkozás további említése (és szöveggörnyezete) sem érdektelen, annál is inkább, mivel a portugál dinasztiaalapító magyar származására ismét felhívja a figyelmet :

„midőn élete végnapjához érve,
a bátor magyar, a nagyhírű vendég,
akit legyűrt a sors kényszerűsége,
Teremtőjének visszaadta lelkét.
Az itthagytott zsenge fiú szívébe
mélyen vésődött az apai emlék,
hogy a világ legjobbjaival egy lett,
mert ily apa csak ily fiat nevelhet.”⁴

Ebben a kontextusban két gondolatot tarthatunk érdekesnek : Egyrészt, hogy Henrik magyar lett volna, másrészt a dinasztiaalapító olyan országból származott, ahol a „világ legjobbjai” éltek és uralkodtak, és akikkel mintegy azonosult Henrik dinastiája. Másrészt, ami még feltűnőbb: e két említett gondolat térben és időben is rendkívül mély gyökereket eresztett, hiszen a 16. században alkotó Camões, mint az eposzából élénk tűnik, bizonyos volt a magyar eredet felől (amely a 19. század közepéig elég elterjedt nézet). Emellett tudjuk, hogy Camões a két óceányi távolságra lévő Makaón is dolgozott *A Lusiadák*on, és ezzel összefüggésben talán megkockáztathatjuk, hogy esetleg a Föld e távoli pontján is ismerhették a portugál dinasztiaalapító állítólagos magyar kapcsolatát.⁵ Eképpen a formálódó portugál nemzettudatnak is egyik fontos elemét adhatta a Magyar Királyság és Portugália közötti állítólagos „családi” kapcsolat.

Jelen tanulmány a legfrissebb ismereteink szerint történelmileg tévesnek tekinthető magyar eredet problémáját járja körbe, s célkitűzése, hogy választ keressen arra a kérdésre, volt-e olyan személy, akinek a szemében fontos lehetett a dinasztiaalapító Portugáliai Henrik magyar származása?

Ezekre a kérdésekre keressük a választ, aminek megadásához egyaránt szükséges a feltételezett magyar származás genealógiájának és a politikai motivációk történelmi aspektusainak a feltárása.

Magyarországon a 19. század elején a reformkor szellemi mozgalmával párhuzamosan indult meg a vita Henrik portugál gróf eredetével kapcsolatban. A hazai tudományos élet illusztris képviselői közötti párbeszéd többnyire a „Tudományos Gyűjtemény”

⁴ L. de CAMOES : *A Lusiadák*, 3. ének, 28. stanza, 76–77.

⁵ A Makaón is alkotó Camões életére lásd L. DE CAMOES: *A Lusiadák ...*, utószó: Hárs E., 327–347.; HÁRS E.: „A világtenger ...”; RÓZSA Z.: „Camões...”

hasábjain jelent meg a nagyközönség számára, ennek folytán érveik és ellenérveik számunkra is jól követhetőek.⁶

A kérdéssel foglalkozók között voltak, akik a magyar, míg mások a történelmileg is jobban dokumentált burgundi eredet mellett kardoskodtak. Az alábbiakban ennek a vitának a rövid összefoglalását adjuk.

Különböző genealógiai vizsgálódásaik alapján Kemény József, Luczenbacher János és Horváth István a magyar származást fogadták el. Kemény József munkájának alapját egy állítólagosan 1361-ben kelt oklevél adja, melyet a *Nemzeti Társalkodó* 1839. évi számában ad közre, s amelyről egy későbbi vita során maga Kemény állítja, hogy „*azt eredetileg nem is láttam, ...csak mássa közöltetett velem Meyerle János cs. k. tanácsos, ...által.*”⁷. A szóbanforgó oklevél azóta sem került elő, ezen a vonalon a vizsgálat tehát nem vezethet eredményre, mivel nem csak az oklevél hitelessége, hanem maga a létezése is erősen kétséges.

Luczenbacher János apró részletekre kiterjedően vizsgálta meg a burgundi, lotharingiai és a magyar eredet kérdését, s a rendelkezésére álló adatok alapján a kutatás eredményeként azt a következtetést vonja le, hogy mind a burgundi, mind a lotharingiai származás helytelen. Tanulmányának második részében kitér a magyar kapcsolat lehetőségére is, amit elfogadhatónak tart, s fölveti, hogy I. (Szent) István fia, Szent Imre herceg lett volna azonos a portugál gróffal. Vizsgálódásai során elsősorban a magyar Imre, Henrik és Emericus névazonosság kérdésével foglalkozik. Ennek és más források alapján az Imre herceg és Portugáliai Henrik azonosságát végül nem tartja elfogadhatónak. Szent Imre herceggel összefüggésben vizsgálja meg Luczenbacher I. (Orseolo) Péter (1038–1041 és 1044–1046) uralkodását, külkapcsolatait és házasságait, aminek következményeként elfogadhatóbbnak tartja I. Péter első házasságából született fiának és a portugál grófnak az azonosságát.⁸

⁶ HOLÉCZY M.: „Portugalliai Henrik”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/1, 66–77.; HORVÁTH I.: „Henrik Portugáliai grófról mint Magyar Király firól”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/3, 3–70.; Y : „Vélemény Henrik, Portugalliai Gróf eredetéről”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/4, 46–57 (Az „Y Úr” álnevet használja Fejér György a *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évfolyamában; a továbbiakban „Y Úr” Fejér György. GULYÁS P.: *Magyar írói álnév lexikon*, Bp. 1956, 495.); HORVÁTH I.: „Y úr véleménye Henrik Portugalliai Gróf eredetéről az Ellen Fél észrevételeivel”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/8, 3–96.; Y : „T.T. Horváth István észrevételeire észrevételek Henrik Portugalliai Gróf eredete iránt”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828/9, 46–59.; LUCZENBACHER J.: „Henrik Portugáliai Gróf eredetéről”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1829/11, 19–61.; KEMÉNY J.: „Henrik Portugáliai Grófnak a Portugáliai Királyok törzsokeének magyar származása”, *Nemzeti Társalkodó*, 1839/2, 167–171.; FEJÉR GY.: „Igaz e, hogy Henrik Portugalliai Gróf magyar eredetű volt?”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1840/1, 68–76.; KEMÉNY J.: „Végső szavam Henrik Portugáliai Gróf ügyében”, *Tudományos Gyűjtemény*, 1840/4, 79–82.

⁷ Uo. 81.

⁸ I. Péter első feleségének a neve jelenleg még ismeretlen, a második felesége Schweinfurti Judit bajor hercegnő. Lásd.: KRISTÓ GY.—MAKK F.: *Az Árpád-ház uralkodói*, Bp. 1995, 53–60.; KRISTÓ GY.: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig)*, Szeged 1994, 128–132.

Horváth István a *Tudományos Gyűjtemény* 1828./3. számában a magyar eredet kérdésének vizsgálatához felhasználja többek között az 1603-ban Frankfurtban kiadott *Hispania Illustratá-t* is. Cikkének első részében azt vizsgálja meg, hogy lehetett-e Róbert (1032—1076) burgund herceg leszármazottja Henrik, és esetleg összefűzte-e őket vérségi kötelék. Arra a végső konklúzióra jut, hogy a portugál dinasztiaalapító nem lehetett burgund származású: „*minekutána hibások azon vélemények, melyek Henrik Portugáliai Grófot a' Burgundiai Hertzegek és a' Konstantinápolyi Görög Tsászároktól, vagy a' Limburgi Grófoktól származtatják,*”⁹. Értekezésének második részében bizonyos nemzeti büszkeséggel olyan eredményre jut, hogy Henrik annak a magyar királynak a másodszületett fia, akinek a felesége a franciaországi Szent Egyed kolostor¹⁰ grófjának a leánytestvére volt. Ezt a királyt I. Géza (1074—1077) személyében véli megtalálni, mivel Horváth István számára I. Géza feleségének a neve és eredeti hazája ismeretlen. A „Szécsényi Országos Könyvtár Őrzője” bizonyító erejűnek tartja, hogy a Szent Egyed kolostor filiái okán is szoros kapcsolatokkal rendelkezett Magyarországgal, s ennek kapcsán közli a somogyvári apátság alapító oklevelét, amely nem tartalmazza Kálmán és Álmos nevét. Véleménye szerint ez arra utal, hogy idegen országban tartózkodnak, s mindezek következményeként úgy gondolja, hogy Henrik gróf azonos lehet I. Géza második fiával Álmos herceggel.¹¹

Az eredet kérdése körül kialakult vita Horváth István és Fejér György között folyt a leghevesebben, s úgy tűnik, személyes ellentétektől sem volt mentes. Az utóbbi szerint Henrik nem I. Géza magyar király fia, nem spanyol, nem portugál, hanem véleménye szerint — a jelenlegi tudásunk szerint helyesen — burgundi eredetű volt. Elkészítette az első portugál dinasztia alapítójának genealógiai tábláját, amelyben I. Róbert (996—1031) francia király burgund hercegi címet viselő unokájának fia lenne a portugál gróf.¹² A burgund származás legfőbb szószólója tehát Fejér György volt, s dolgozatának záró soraként teszi fel a bennünket is leginkább érdeklő kérdést: „*Henrik...Miért tartatott némelyektől Pannóniai, vagy is Magyar Király fiának?*”¹³ A kérdés költői marad, választ Fejér nem ad, csupán utal arra, hogy talán I. (Szent) István, Imre (Henrik)

⁹ HORVÁTH I, „Henrik Portugáliai ...”, 52.

¹⁰ Szent Egyed, azaz Saint Gilles, a legenda szerint görög származású remete, aki Nagy Károly bizalmasa és a dél-franciaországi Saint-Gilles-du-Gard apátja volt. Az apátságot a VIII. században alapították, és a római, illetve a compostellai zarándokút egyik fő állomása volt. J. FAVIER: *Dictionnaire de la France médiévale*, Paris 1993, 454.

¹¹ Álmossal kapcsolatban lásd GYÖRFFY GY.: „A magyar állam megszilárdulása. Könyves Kálmán kora”, in *Magyarország Története I/2.*, főszerk. Székely Gy., szerk. Bartha A., 940—966. és újabban, Kálmán és Álmos kapcsolatát bemutatva KRISTÓ—MAKK, *i. m.* 125—148.

¹² Portugáliai Henrik (1096—1112) valójában Capet Hugó harmadik unokájának, I. Róbert burgund hercegnek (megh. 1075.) a harmadik unokája. Testvérei: Hugó (megh. 1106.) bencés szerzetes, pápai legátus, Róbert és Eudes Borel (megh. 1103.) burgundi herceg. v.ö.: J. FAVIER, *i. m.* 170. és 503.

¹³ FEJÉR, *i. m.* 56.

nevű fiával kapcsolatos ismereteknek lehet ehhez köze, s egyértelműen cáfolja azt a fel-tételezést, hogy Henrik gróf I. Géza fia lehetne.

A Fejér által is felvetett kérdésre úgy tűnik, egymástól függetlenül, de gyakorlatilag egyidőben kereste újabban a választ Rákóczi István és Bán Péter.

Rákóczi István 1980-ban a *Camões és kora* tudományos ülésen fejtette ki nézetét. A *Monarquia Lusitana* alapján rendszerezi azokat a Portugáliai Henrikkel kapcsolatos különböző nézeteket, amelyek Camões ismereteit valószínűleg alakíthatták: Don Alfonso burgosi és Rodrigo palenciai püspök véleménye szerint Henrik lotharingiai származású lett volna, míg X. (Bölcs) Alfonz (1252–1284) kasztíliai király, Valera és Antonio Beuter konstantinápolyi eredetűnek tartotta. Don Rodrigo Ximenez toledói érsek ezzel szemben az „*ex partes Besontinis*” meghatározást a franciaországi Besançon (és nem Bizánc) városával hozza kapcsolatba. A burgundi származást vallják a történetírók: Duarte Nunes, Mariana és Zurita.¹⁴ Az általunk már ismertett nézetek viszont Portugáliai Henrik magyar eredetét tételezik fel.

Induljunk el a magyar eredet nyomába, és összegezzük az erre vonatkozó ismereteket!

A magyar származás genealógiai vizsgálatának kiinduló pontja Camões főműve, *A Lusiadák* szövege. Széles körben tehát ő terjesztette el és gyökereztetette meg, a portugál gróf magyar eredetének gondolatát. Camões művének első kiadása 1572-ben jelent meg, és tudjuk róla, hogy egyik fő forrása Duarte Galvão-nak Dom Alfonso Henriques-ről írt krónikája volt.¹⁵ A krónika hatvan fejezetben meséli el a király életét, hogyan győzi le egykori hűbérurát, VII. Alfonz kasztíliai királyt Guimarães mezején (1128. június 24.). Azt természetesen diplomatikusan elhallgatja a szerző, hogy I. Alfonz (1112–1185) jogállását tekintve ekkor még csak Portugália grófja, s nem király. Tehát, törvénytelenül lázadt hűbérura a Kasztília királya ellen. Galvão itt meséli el Egas Moniz legendáját aki saját és családja életét ajánlotta fel I. Alfonz helyett. A krónika kiemelten foglalkozik az első portugál király mórok ellen vívott harcával, s részletesen elbeszéli az Ourique mellett vívott csatát, ahol a keresztények fényes győzelmet arattak a pogányok felett. A szerző szemléletesen írja le Santarem, Lisszabon, Alcacer do Sal, Beja, Serpa, Badajoz a móroktól történő elfoglalását. Galvão természetesen említést tesz Alfonso Henriques származásáról is: „*este Rei D. Alfonso Henriques, primeiro Rei que foi de Portugal, era nete del Rei d' Hungria, da parte conde D Henrique seu pai, que era filho lidimo del-Rei d' Hungria*”.¹⁶ A krónika írója tehát egy magyar király törvényes fiának tartja Henrik grófit.

¹⁴ RÁKÓCZI I.: „Egy történelmi tévedés anatómiája (Az első portugál királyi dinasztia állítólagos magyar eredete Camões „A Lusiadák”-jában)”, in *Magyar – portugál kapcsolatok (Tanulmányok, bibliográfia, szemelvények)*, szerk. Rózsa Z., Bp. 1987, 55–75.

¹⁵ DUARTE GALVÃO: *Cronica de D. Alfonso Henriques*, hely n., 1505, jegyzetekkel ellátta José de Bragança (Repr., év n.)

¹⁶ DUARTE, GALVÃO, i. m. 18.

Galvão (1435—1517) mint a királyság hivatalos történetírója, egyben a királyi ház törvény- és irattárának, a *Torre de Tombónak* (a levéltári torony anyagának) a kezelőjeként is tevékenykedett. Ő vigyázta elődei kéziratait és krónikáit, s arra is vállalkozott, hogy a be nem fejezett műveket folytassa. Ebből következik, hogy rendszeresen kivonatolt, s azokon a helyeken ahol szükségesnek tartotta, törölt és beiktatott különböző részeket. A középkori krónikáiról ezen sajátosságát természetesen a kutatók is figyelembe vették. Silva Tarouca és Magelhães Basto mutattak rá, hogy Galvão — és így lényegében Camões — fő forrásai a *A hét portugál király krónikája* és *Az öt portugál király krónikája* lehettek. A két krónikakompozíciót a Cardaval család levéltárában és a Portói közkönyvtárban találták meg, amelyeket Tarouca és Basto tanulmányoztak alaposabban, s arra a megállapításra jutottak, hogy mindkét krónika egy kéznek a munkája.¹⁷

A Basto által vizsgált *Crónica de cinco reis de Portugal* korábbi, mint a Galvão krónikája és már egyértelműen ebben is leírja a szerző Henrik gróf állítólagos magyar származását: „*E com o conde Dom reimo de Tolosa veio a casa delrej D. a. hu seu sobrinho f. de hua sua irmam que era casada com elrej de Vngria que auia nome dom hemrique e era o segundo f. lidimo de elrej de Vngria e de sua irmam do conde de tolosa como dito*”¹⁸. A másik, ugyanazon kéz a munkájának tartott mű, a *Cronica de sete reis de Portugal* és az előzőekben már említett krónika megírását vagy szerkesztését egyaránt egy bizonyos Fernão Lopes-nak tulajdonítják a kutatók.

Míg Rákóczi Duarte Galvão, illetve Fernão Lopes szerzőségének lehetőségéből vezeti le a magyar eredet kérdését, addig Bán Péter kiindulópontja némileg más. Ő szintén fontosnak tartja a Duarte Galvão-féle krónikát, de igen lényeges forrásként tekint arra a genealógiai táblára, amelyet Fernando infáns rendelt meg Damião de Goes közvetítésével Simon Beningtől és Antonio de Holandától 1520-ban. Arra a következtetésre jut, hogy a portugál szerzők érdeklődését az a lehetséges párhuzam motiválta, mely a pogányházadásokat leverő, a kereszténység legismertebb terjesztői közé tartozó Szent István és a muzulmánok ellen évszázados harcot folytató burgund-dinasztia között kínálkozik. Az a genealógiai tábla, melynek magyar és portugál vonatkozásait Bán Péter alapos vizsgálat alá vonta, a magyar-portugál kapcsolatok nyilvánvalóan fontos dokumentuma, és különösen fontos az a *portugáliai fejedelmi érdeklődés*, mely elkészítését motiválta, ami arra is utal, hogy a portugál udvarban — nyilván nem véletlenül — élénk volt az érdeklődés a Magyar Királyság iránt. Bán Péter tanulmánya tehát gazdagítja a Camões forrásaként számba vehető anyagot, és rávilágít a 16. századi újraaktualizálás további okaira, de nem adhat választ a magyar eredet „ötletének” születésére.¹⁹

¹⁷ RÁKÓCZI, i. m. 63—65.

¹⁸ *Crónica de cinco reis de Portugal*, Da Biblioteca Publ. Municipal do Porto, Fol.: 886., (prológó de Magelhães Basto), hely és év. n. A Henrik grófra vonatkozó rész: 43.

¹⁹ BÁN P.: „Additional material to the Portuguese cult of the Saints of the Arpad-dynasty”, in *A Janus Panonius Tudományegyetem Történettudományi Tanszékének Évkönyve*, Pécs 1988, 125—134. Damião de Goes genealógiai táblájának elmozdítására lásd MOJZER A.: „A portugál királyi ház genealógiája António de Holanda és Simon Bening műhelyében”, in *Miscellanea Rosae. Tanulmányok Rózsa*

Célunk nem az, hogy a vita felmelegítésével újratárgyaljuk Henrik gróf magyar eredete mellett és vele szemben álló érveket (újabb források ugyanis nem kerültek elő, és a burgundi származás mellett elég meggyőző adatok állnak). Azt kell kiindulópontnak tekintenünk, hogy a 15. század elején a hivatalos portugál krónikaíró úgy tudta, és tényként közölte (tehát feltehetőleg hitte is), hogy az első portugál dinasztia magyar eredetű volt.

Fernão Lopes valószínűleg 1380 körül született, és 1443-ban halt meg. I. János (1385–1433) portugál király fiának, Dom Duarte infánsnak, majd 1421-től egészen haláláig Dom Fernando infánsnak az udvarában élt. Lopes tehát — Duarte Galvãohoz hasonlóan — udvari történetíró, s ebben a minőségében a levéltár felügyelőjének tisztét is betöltötte. Hivatali ideje alatt az ő vezetésével szervezték át a levéltár ügyintézését és raktározását. Dom Duarte infáns, aki apjának a kormányzatában meglehetősen aktív szerepet játszott, rendelte el, hogy írják meg a portugál királyok életének és származásának történetét. A feladattal a királyi ház Fernão Lopest bízta meg, aki, mint már az előbbieknél láttuk, teljesítette is azt. Művének, az úgynevezett *1419-es krónikának* a megírásához Lopes több, már meglévő krónikát és legendát, illetve évkönyvet használt fel, többek között II. Sancho (az ún. *Santa Cruzei krónika*), Alfonso Henriques, Egas Moniz legendáját, s e mellett az úgynevezett *1344-es krónikát*.²⁰ Ezen művek összerkesztésének az eredménye lett az *1419-es krónika*. A *Cronica general de Espanha* című krónikakompozíció (az ún. *1344-es krónika*), amely Lopes munkájának fő forrása, s amely tulajdonképpen X. (Bölcs) Alfonz (1252–1284) *Primeira cronica general*-jának az átdolgozása, I. Dénes (1279–1325) király törvénytelen fiának, Pedro infánsnak a támogatásával született meg. Az *1344-es krónika*, amely a világ teremtésével kezdődik, és IV. Alfonz uralkodásával fejeződik be, az első olyan portugál történelmi mű, aminek ismerjük a szerzőjét. Lopes a *Crónica general de Espanha*-t I. János (1385–1433) fiának, Dom Pedro infánsnak a részére átdolgozta. Ennek a munkának az eredménye lett a *Crónica de sete reis de Portugal* és a *Crónica de cinco reis de Portugal*, amelyek tulajdonképpen az *1419-es krónikát* alkotják. Lopes a források szerint 1434-re fejezte be munkáját, amihez nem kis mértékben járult hozzá Dom Duarte infáns pénzügyi támogatása is.²¹

A fentiekkel összefüggésben úgy tűnik, hogy a magyar eredet könnyen visszavezethető Fernão Lopes krónikakompozíciójáig. A korábbi időszakból származó dokumentumokban azonban a magyar eredetnek nem találjuk nyomát, s így Tarouca, Basto, Mar

Zoltán 65. születésnapjára, szerk. Rákóczi I., Bp. 1995, 66–74.

²⁰ *Cronica general de Espanha de 1344*, (Edição critica do texto português por L. CINTRA) vol. I. 161.

²¹ Több forrás említi, hogy Lopes számára nagyobb pénzügyi támogatást utaltak ki, így 1419-ben 14000 reast, majd 20000 reast, sőt később 50000 reais is. A. H. de O. MARQUES: *Ensaio de Historiografia Portuguesa*, Lisboa 1988, 93–98.; Uő: „Fernão Lopes”, in *Dicionário de historia de Portugal*, dirigido por J. SERRÃO, Porto 1989, IV. 56–59.

ques és Rákóczi kutatásai alapján feltételezhetjük, hogy Fernão Lopes volt az első portugál királyi dinasztia magyar származásának kitalálója vagy legalábbis aktualizálója.²²

Arra kell tehát választ keresnünk, hogy vajon a szerzőt a magyar eredet kidolgozása-kor milyen hatások érthették, illetve ezek a hatások mennyiben befolyásolhatták egy magyar leszármazási vonal kidolgozásakor.

Nyilvánvaló, hogy Lopes Magyarország iránti érdeklődését (részben legalábbis) magyarázhatjuk a magyarsággal kapcsolatos toposzok nyugat-európai irodalomban való megjelenésével. Tudjuk, hogy számos esetben jelenik meg a nyugati írók tollán a távoli, egzotikusnak és hatalmasnak tekintett ország. A magyarság toposzként való megjelenése azonban önmagában nem ad kielégítő magyarázatot a magyar eredet kitalálására, hiszen a fikatív történetek palástja alatt gyakran történelmi-politikai motivációk egész sora, esetleg valós történelmi tények rejlenek.²³

A magyarázat nem lehet független Portugália 10–11. és 14–15. századi történetétől. Figyelembe kell tehát vennünk Lopes korának politikai viszonyait, a korabeli gondolkodás főbb összetevőit és meg kell keresnünk azokat a találkozási pontokat, amelyek a szerzőt Magyarország felé orientálhatták. Első lépésként az Ibér-félsziget 10–11. századi történetét kell megvizsgálnunk, különös tekintettel Portugáliára és Kasztíliára. Célszerű röviden áttekinteni a Burgund-dinasztiát felváltó Avis-ház uralomra jutásának körülményeit, majd ki kell térnünk az Árpád-dinasztia európai jelentőségére és ismertségére.

Az Ibér-félsziget államai a 10–11. század folyamán állandó harcban álltak egymással a területi-hatalmi pozícióik növelése érdekében. Emellett ezt a korszakot a keresztény államok és a mór uralom alatt álló területek állandó konfliktusa is jellemzi. A portugál területek, melyeknek még nincsenek kialakult állami keretei, a mórok elleni harcban keresik önállóságukat és tulajdonképpen a kereszties hadjáratoknak köszönhetik államiságuk kialakulását.

A 10–11. században Európában a barbárok expanzióját végleg felváltja a keresztények expanziója, ami a kereszties hadjáratokban jut kifejezésre. Ezek nyugati vonulatát az Ibér-félszigeten az arabok ellen vívott háborúk jelentették, amelyek eredményeként a kialakuló királyságok jelentősen növelték területüket, s ezeket a későbbiek során meg is tudták tartani az arab visszafoglalási kísérletekkel szemben. A Nyugat-Európából (elsősorban a Francia Királyságból, a német fejedelemségekből és Burgundiából) induló kereszties hadak hódításainak eredményeként ezeken a területeken is megszilárdulnak a nyugati feudális-vazallusi viszonyok. Portugália, amely állami létét szintén a kereszties hadjáratoknak köszönheti, a pogányok elleni harc kezdete előtt lényegében még elmarad

²² Lásd a 18., 20., és a 21. jegyzetet

²³ BRACHFELD O.: *Árpád-házi Jolánta Aragónia királynéja*, Szeged 1993, 15–18.; CSERNUS S.: „Történelem és fikció: Magyarországi Károly Úr regénye”, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 99 (1995), 5–29. Az érdeklődés növekedése Nyugat-Európában különösen erőteljes a Zsigmond-korban. ÁLDÁSI A.: *A XV. század nyugati elbeszélő forrásai*, Bp. 1928, 1–18.

Nyugat-Európától, viszont a nyugati lovagok és seregek jelenléte meggyorsítja a fejlődést, melynek eredményeként Nyugat-Európával közel egyidőben virágzik fel a feudális állam, természetesen a helyi sajátosságok meglétével.²⁴

Mint ismeretes, az Ibér-félszigeten a 7–8. században a vizigót állam válságba kerül, s ezt kihasználva az észak-afrikai mohamedánok 711-ben átkelnek a Gibraltári szoroson és berendezkednek az itteni területeken. A mór Ibériát (Al-Andalus) III. Abd al-Rahman (912–961) kalifátussá nyilvánította, ami 1492-ig állt fenn. A félsziget nyugati (lényegében a későbbi Portugália), északi és északnyugati területei (Galícia, León, Ó-Kasztília, Baszkföld, Navarra) katolikus uralom alatt éltek tovább. A két eltérő vallású és állami berendezkedésű terület között állandósultak a fegyveres összeütközések. Az egyidejű katolikus és mohamedán jelenlét adta e terület sajátos jellegét, ami jelentősen befolyásolta a már meglévő és kialakulóban lévő királyságok későbbi történelmét is.

A keresztény királyoknak uralmuk megszilárdításának érdekében állandó harcot kell vívniuk a mohamedán uralkodókkal, s ebben a harcban saját belső erőiken kívül igyekeznek külső erőkre is támaszkodni, ami találkozik Nyugat-Európa keresztény expanziójával, s ennek során olyan országokkal próbálnak jó kapcsolatot kialakítani, amelyek a pogányok elleni küzdelemben segítséget, katonai támogatást nyújthatnak számukra.

A 11. század legerősebb államát VI. Alfonz (1065–1109) kasztíliai-leóni király uralma alá tartozó területek alkotják. A félszigeten hegemoniára törekvő király helyzetét külpolitikai téren is igyekezett tovább erősíteni. Ennek egyik fontos eszköze kétségtelenül a dinasztikus kapcsolat, s ezért lányai számára igyekezett olyan férjeket keresni, akik őt katonailag is támogathatták. VI. Alfonz számára megkönnyítette a választást a nagy tekintélyű Hugó cluny-i apáttal és a Franche-Comté-val fentartott kapcsolata, hiszen Hugó leánytestvére, Hélia I. Róbert (1032–1076) burgund herceghez ment feleségül. A házasságból született Konstancát VI. Alfonz vette el, így tehát Alfonz anyósának a testvére Hugó cluny-i apát volt. A már meglévő családi kapcsolat és a burgund uralkodók Capeting leszármazása miatt figyelme a kereszties háborúkban élen járó Francia Királyság és Burgundia felé fordult. VI. Alfonz feleségének, Konstancának az unokaöccse, és egyben I. Róbert herceg unokája, Henrik, akinek idősebbik testvére Eudes Borel (1079–1103), a burgund herceg. A primogenitúra szokásjoga miatt a fiatal Henrik — mint ekkor a másodszülött fiúk általában — idegen területeken juthatott csak földhöz, s így az Ibér-félszigeten zajló kereszties hadjáratok kedvező lehetőséget jelentettek számára. Így VI. Alfonz választása és a Burgund-ház tagjának, Henriknek a lehetőségei egybeestek, amit házassággal is megpecsételtek. Henrik feleségül vette Alfonz lányát, Terezát, megkapva hozományként a Douro és a Minho közötti területeket. A Henriknek juttatott föld — a későbbi portugál törzsterület — státusát tekintve Kasztília hűbérbirto-

²⁴ MARQUES, *Historia de Portugal*, Lisboa, 1978, I. 4–121.; ANDERLE Á.: *Megosztott Hispánia*, Bp. 1985, 5–36.; Uő.: *Spanyolország története*, Bp. 1987, 18–62.; P. VILAR: *Spanyolország története*, Bp. 1984, 7–30.; A. A. MARTINS: *Curso de historia da civilização portuguesa*, Porto—Coimbra—Lisboa, év. n. 60–78.; O. S. B. J. MATOSO: „Reconquista Crista”, in *Dicionário...*, V. 242–243.

ka, azaz ekkor még nem rendelkezik állami önállósággal, Henrik, Portugália grófja pedig VI. Alfonz hűbérese.

Henrik engedelmes alattvalója volt hűbérurának, Alfonznak, egészen annak haláláig. Ekkor azonban VI. Alfonz idősebb lánya, Urraca (1109–1126) — aki Alfonz halála után Kasztília uralkodója — igényt tartott a portugál törzsterületekre, így Henrik grófságára is. Utóbbi halála után Urraca testvére, Tereza több-kevesebb sikerrel igyekszik megőrizni a hatalma alá tartozó területek egységét, azonban ő még gyengének bizonyult a függetlenség kivívásához. Urraca fia, VII. Alfonz (1126–1157) kasztíliai király letöri Tereza ellenállási kísérleteit, akit végül fia, Alfonz (a későbbi I. Alfonz portugál király) a saját ágyasával együtt Galíciába száműzött és maga áll a kasztíliaellenes erők élére. Alfonz lényegében lázadó volt, hiszen fegyverrel szállt szembe hűbérurával, a kasztíliai királlyal, akit Guimarães mellett győzött le. Hatalmát a másik ellenséggel, az arabokkal szemben is megszilárdította, amikor Ourique mellett legyőzte a mohamadán sereget. Ekkor már királynak címeztette magát, amit 1143-ban a lamegói cortes megerősített. Portugália állami önállóságát III. Sándor pápa 1179-ben, majd Kasztília 1297-ben ismeri el. I. Alfonz, az első portugál király (1112–1185) Coimbrában hunyt el; utódai folytatták az arabok elleni harcot, és tovább erősítették Portugália államiságát.

A Portugál Királyság a 15. századra az Ibér-félsziget fontos hatalmi tényezője lett, amiben nem kis mértékben játszott szerepet a Burgund-dinasztia uralkodóinak országépítő tevékenysége. Az utolsó Burgund-házi király, I. (Szép) Ferdinánd (1367–1383) uralkodása alatt azonban már a hanyatlás jelei mutatkoznak. Válságoktól sújtott országát többször sodorta bele háborúba, ami súlyos gazdasági problémákat okozott. A legnagyobb kudarc Trastamarai Henrikkel szemben érte, aki féltestvérét, IV. Sancho (1284–1295) kasztíliai király dédunokáját, I. (Kegyetlen) Pétert (1350–1389) meggyilkolta.²⁵

IV. Sancho unokája, I. Ferdinánd trónkövetelőként lépett fel, de a háború kudarcral végződött, és Trastamarai II. Henrik (1369–1379) Lisszabonig dúlta Portugáliát, felégetve még a portugál flottát is. A kasztíliai trónért folytatott háború tehát katasztrofális vereséggel zárult, és I. Ferdinánd olyan országot hagyott maga után melyet többféle elmentét szabdalt.²⁶

Portugáliában a Burgund-dinasztia I. Ferdinánd halálával, nem hagyva maga után törvényes örökös, férfi ágon kihalt. Az 1383–1385 közötti interregnum trón- és kormányválságok, társadalmi összeütközések időszaka, amikor a különböző érdekcsoportok ligákba tömörülve csapnak össze. Ferdinánd halála után felesége, Leonor Teles de Meneses régensnőként kormányozza az országot bizalmasával és egyben szeretőjével, João Fernandes Andeiro gróffal. Kasztília és Portugália között, mint már az előbbieken láttuk, korábban is több ízben volt területi-politikai konfliktus. Most I. János (1379–1390) kasztíliai király kedvezőnek látta a lehetőséget a kétszáz évvel korábban elveszített portugál területek megszerzésére, aminek eléréseért megegyezést kötött Leonor Teles ré-

²⁵ Pedro, azaz Kasztíliai (Kegyetlen) Péter, Kasztília királya (1334–1369), Az eseményekre lásd FROISSART *Krónikája*, (Válogatás) Ford. Kulcsár Zs., Bp. 1972, 95–98.

²⁶ Lásd a 24. jegyzet

gensnövel. Ennek értelmében I. János feleségül veszi Ferdinánd és Leonor lányát, Beatrixt, és így a házasság révén megkapja Portugáliát, aminek a paradoxona az, hogy két-százötven évvel korábban magát a Portugál Grófságot Portugáliai Henrik éppen Kasztíliától kapta hozomány gyanánt. A kasztíliai király és a régensnő megegyezése ebben a némiképpen más helyzetben perszónaluniót jelentett, ami az erőviszonyokat tekintve nem lehetett más, mint Portugália teljes bekebelezése. A kasztíliai király, Leonor és Andeiro gróf szövetségével szemben az Avis Rend nagymestere körüli csoport állt. Avisi János (João) I. Péter (1357–1367) portugál királynak még infáns korában született gyermeke. Péter infáns feleszeretett Ines Pires de Castro nemes hölgybe, s ennek a kapcsolatnak a gyümölcse lett az 1357-ben született törvénytelen gyermek János, akit hatéves korában 1363-ban tettek meg az Avis Rend nagymesterévé. Az anyát, Ines de Castrót IV. Alfonz (1325–1357), I. Péter apjának a biztatására a nemesek egy csoportja megölte (később Péter királyként kegyetlen bosszút állt a gyilkosságban résztvevő nemeseken). A törvénytelen származású nagymester most a kasztíliaellenes főurak, az erősödő városok politikai mozgalmának az élére állt, és elnyerte támogatásukat, aminek jogi alapját az adta, hogy az 1143. évi lamegói döntés értelmében leányági örökösödés nem volt lehetséges, ennek következtében a kasztíliai király törekvéseinek nem volt jogi alapja Portugáliában. A trónra törekvő Avisi János belső helyzete mellett külső pozícióit is igyekezett megszilárdítani, egyrészt Kasztília jelentős hatalma miatt, amelyet szükségszerűen kasztíliaellenes külpolitikai irányvonalon találhatott meg, másrészt idegen szövetségesekre volt szüksége, hogy uralmát külpolitikai téren is legitimálni tudja.²⁷

A 14–15. században az európai, különösen pedig a nyugat-európai országok külpolitikáját a Flandria birtoklásáért kitört ún. „százéves háború” nagymértékben meghatározta. Az angol–francia konfliktus során kialakult szövetségi rendszer egy idő után Közép-Európát és szinte az egész Nyugat-Európát bevonta a küzdelembe.²⁸

A francia külpolitika legfőbb támasza a Kasztíliával kötött szövetség volt — ami az Ibér-félsziget hatalmi viszonyait nézve — fordítva is igaznak bizonyult. A kasztíliai külpolitika tehát a Francia Királyság felé orientálódott, ami 1369 után vált nyilvánvalóvá, amikor Trastamarai II. Henrik Montielnél legyőzte ellenlábását, I. (Kegyetlen) Pétert. Mint az előzők során már láttuk, I. Ferdinánd a kasztíliai trónra pályázott, ami azonban nem járt eredménnyel, csak azzal, hogy tovább mélyítette Kasztília és Portugália évszázados ellentétét.

Anglia a Német–Római Császársággal igyekezett jó kapcsolatot kiépíteni, mert törekvései elismerését és jogainak érvényesítését nemcsak a százéves háborúban, a harc-téren elért eredményekkel, hanem nemzetközi kapcsolatainak megszilárdításával is igye-

²⁷ MARQUES, *Historia...*, I, 125–192.; ANDERLE, *Megosztott ...*, 37–51.; Uő.: *Spanyolország...*, 46–52.; VILAR, *i. m.* 27–30.

²⁸ A százéves háború korszakára a vonatkozó gazdag irodalomból lásd VÁCZY P.: *A középkor története*, Bp. 1936, 633–641.; G. DUBY—R. MANDROU: *A francia civilizáció ezer éve*, Bp. 1968, 155–202.

kezett elérni. Ráadásul a Német—Római Birodalom élére került Luxemburg-dinasztiának voltak olyan, a Birodalom határán lévő területei, amelyek konfliktusok sorát okozták, és francia, majd később burgundiai törekvések célpontjai voltak. A szóbanforgó területek — Dauphiné, a Burgund grófság (Franche-Comté), Savoya, Luxemburg és más németalföldi tartományok — hovatartozása a Birodalom és Burgundia között állandó konfliktusok tárgyát képezte. A Birodalom szövetségét és támogatását Franciaország is igyekezett megnyerni, amihez hozzájárultak a hagyományosan jó Valois-Luxemburg kapcsolatok.

Burgundia azonban igen komplikált és érzékeny helyzetben volt, s gyakran kényszerült arra, hogy céljai elérése érdekében Anglia, Franciaország és a Birodalom között egyensúlyozzon, amire mind a közvetlen burgund területekhez, mind pedig a Flandriához fűződő érdekei egyaránt rákényszerítették. A hagyományosan németellenes Burgundia célja fokozatosan az önálló államiság megteremtése lett, és többnyire annak a pártjára állt, akitől ezen a téren támogatást remélhetett.

Azonban, amikor az azincourt-i ütközetben V. Henrik angol király legyőzte a franciákat, és így a francia király helyzete végérvényesen megrendült, Franciaország két részre szakadt. Párizsban 1418-tól János burgund herceg parancsolt, míg az orléansi párt tulajdonképpeni feje, a dauphin Károly Bourges-ba húzódott vissza. Anglia és Burgundia kapcsolatai szorosabbra fűződtek, amikor az orléans-iak Félelemnélküli János herceget meggyilkolták, s ennek következtében a burgund párt 1420-ban elismerte V. Henrik angol király jogát a francia trónra.

Amíg a Burgund Hercegség erősödőben volt, többé-kevésbé egyértelmű módon angolbarát külpolitikát folytatott, hogy minél akadálytalanabban terjeszkedhessen és valószínűsítse meg terveit. Amikor a birtokszerzés ideje lejárt, és a politikai viszonyok is változóban voltak, igyekezett rendezni viszonyát a Francia Királysággal, ami egyfajta burgund—francia kiegyezést hozott létre. Ennek lesz a következménye, hogy Burgundia magatartását az 1435-ben az arras-i béketárgyalásokon, Franciaország tekintetében ekkor már nagyobb kiegyensúlyozottság jellemzi.

Ebbe a politikai érdekszerbe szervesen illeszkedik bele Portugália és Kasztília történelmi konfliktusa. A francia szövetséges Kasztíliával szemben Avisi János természetesen Anglia felé fordult segítségért. London Lancaster herceget és Ösztövér János lovagot küldte támogatása jeleként, s középkori szokás szerint a szövetséget házassággal erősítették meg: János feleségül vette a lancasteri herceg lányát Filipát. Mindez azt is jelentette, hogy Anglia elismeri Avisi János trónigényét, ami Anglia szövetségi rendszerét tekintve jelentős külpolitikai támogatást jelentett. A portugál—angol sereg Atoleiros, majd Aljubarrota mellett 1385 augusztusában legyőzte a kasztíliai seregeket (a portugál seregek győzelmében nagy szerepet játszott Nuno Alvares Pereira).²⁹ A fegyveres összecsapások közben a rendkívüli Cortes elfogadta a törvénytelen utód trónra lépését,

²⁹ A következményeire lásd MARQUES, *Historia...*, I, 187—189.; ANDERLE, *Megosztott...*, 44—51.; Uő: *Spanyolország...*, 46—52. VILAR, *i. m.* 27—30.

akit 1385. április 6-án I. János (1385–1433) néven királlyá koronáztak, amellyel kezdetét vette az Avis-ház (1385–1580) uralma Portugáliában.³⁰

Az újonnan megválasztott királynak meg kellett szilárdítania és kétségbevonhatatlanná kellett tennie hatalmát belpolitikai és külpolitikai síkon egyaránt. Ennek fontos eszköze lehetett a történetírás, amit I. János számára Fernão Lopes alkotott meg. Lopes feladata az volt, hogy elkészítse a I. Jánosig Portugáliában uralkodó összes király történetét, amit úgy kellett elvégeznie, hogy legitimálja királya kormányzását, és emellett elfeledtesse az uralkodó törvénytelen születését. Ennek érdekében szükséges volt némely esetben a valóság elferdítése vagy legalábbis annak megszépítése és minél dicsőbbé tétele. Fernão Lopes feltehetően ismerhette a Portugália történetére vonatkozó dokumentumok, történeti művek és legendák jó részét. A bennük fellelhető ellentmondások, esetleg hiányosságok végül is termékenyítőleg hatottak. Úgy tűnik, a burgundi származás nem volt megfelelő az új uralkodó család számára. Olyan eredetet kellett tehát „kreálnia” az udvar történetírójának, amely azáltal, hogy megerősíti a korábban uralkodó portugál királyok presztízsét, dicsőbbé és ezáltal egyben legitimmé is teszi királyának uralkodását. A középkori királyoknak ahhoz, hogy uralmukhoz semmi kétség ne fűződjön, eszmei aspektusból kétségtelenül tekintélyt kölcsönző dinasztikus leszármazásra és olyan megingathatatlan, Istentől származtatott hatalomra volt szükségük, amelyet irodalmi síkon a legendák, a népi szájhagyományok és a történetírók biztosítottak számukra.

Valószínűnek tartjuk, hogy a korábbi, magyarokkal kapcsolatos ismeretek, valamint Magyarországnak és királyának a 15. század elején tapasztalható kivételes tekintélye irányíthatta Lopes figyelmét Portugáliai Henrik magyar származásának lehetősége felé. A helyzet tisztázásához meg kell röviden vizsgálnunk a 14–15. század fordulójának legfontosabb politikai-diplomáciai eseményeit.

Mint ismeretes, VI. Orbán és VII. Kelemen ellentétének következménye a nyugati keresztény világ szakadása: az 1378-as skizma, ami a százéves háború mellett a 14–15. század fordulóján a leginkább megosztotta Európa uralkodóit. Ez a két esemény az, ami ekkor leginkább foglalkoztatja a királyi udvarokat, s döntően ezek határozzák meg a szövetségi rendszerek összeurópai mozgását.³¹ Az egyházszakadás kezdetekor az Ibérfélsziget országai semleges álláspontra helyezkedtek, s csak később, a hírek megérkezésével álltak egyik vagy másik pápa pártjára. A skizma kezdetekor mindkét pápa részéről érkezett az Ibérfélsziget királyságaiba hivatalos küldött. Kasztília, Navarra, Aragónia, semleges választ adott a pápai követeknek. Portugáliába VI. Orbán követként Róbert nápolyi lovagot és Roquefeuille Jánost küldte, akik I. Ferdinándnak, a pápa ajándékát

³⁰ Az Avis-ház uralkodására lásd MARQUES, *Historia...*, I. 193–478.

³¹ Vö. MÁLYUSZ E.: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, Bp. 1958, 22–49.; ÁLDÁSY A.: *A Nyugati nagy egyházszakadás története VI. Orbán haláláig. 1378–1389*, Bp. 1896; SCHÖNHERR GY.: „Jegyzetek Zsigmond király és az egyházszakadás történetéhez”, *Századok*, 36 (1902) 766–771.; SZÁNTÓ K.: *A katolikus egyház története*, I. 483–503.; CSERNUS S.: „A nemzetközi kapcsolatok átalakulása Nyugat-Európában a 15. század elején”, *Acta Universitas Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 74 (1983), 11–23.

egy darab skarlát színű posztót átadták. Róbert lovag tolmácsolta VI. Orbán titkos üzenetét, mely szerint ha I. Ferdinánd elismeri Orbánt, akkor ő a király minden kívánságát teljesíti és tekintélyét tovább növeli. A király elutasította a szövetséget Orbánnal, annál is inkább, mert Roquefeuille János titokban az Orbánnal szemben álló bíborosok üzenetét is tolmácsolta. Az 1378. év nyarán, amikor még az uralkodó álláspontja semleges volt, folyamatosan érkeztek a hírek Portugáliába a bíborosoknak Orbántól való elszakadásáról és a Fondi-i választásról. Megválasztása után VII. Kelemen, levelet intézett a portugál királyhoz, amelyben felkéri, hogy csatlakozzék hozzá. Az ügy megtárgyalása végett Ferdinánd tanácsulást hívott össze, amelynek központi kérdése az volt, hogy a király beavatkozzék-e két pápa közötti ellentétbe és megkísérelje-e a kibékítést. A gyűlés határozatot hozott, hogy a király tegyen lépéseket egy, az európai fejedelmek részvételével tartandó tanácskozás összehívására; a kicsiny Portugália királyát azonban Márton lisszaboni püspök várakozásra intette. A VII. Kelemen melletti elkötelezettség kihirdetésére Évorában került sor, ahol a misét maga a lisszaboni püspök celebrálta.

Franciaország és Skócia mellett Portugália is VII. Kelemen mellett foglalt állást, ami azonban nem volt tartós.³² A különböző pápákhoz fűződő kapcsolatát nem kis mértékben befolyásolták a belpolitikai események. I. Ferdinánd 1380 júliusában nyilvánosan Franciaországhoz közeledett, és ennek jeleként követséget küldött Párizsba Márton lisszaboni püspök vezetésével, ugyanakkor szerződést kötött Lancaster hercegével, elismerve annak VI. Orbán által is támogatott kasztíliai trónigényét. Az Orbán pártján álló Anglia és Portugália között 1381-től erőteljes közeledés figyelhető meg, annál is inkább mert a Kasztília (amely francia befolyás alatt áll) és Portugália közötti viszony elhidegül, és amint azt az előzőekben már láttuk, 1385-ben I. Ferdinánd halála után ellenségessé is válik.

Portugália és Kasztília szembenállása tehát egyházipolitikai aspektusból is megerősödött, ami fordítva is igaz: Portugália és Kasztília is azt a pápát támogatta, amelyik jogait elismerte. Portugáliát 1383 és 1385 között megosztotta a trónbetöltés kérdésében a Teles-Anderio liga és az Avisi János vezette liga között keletkezett ellentét és a különböző pápák támogatása, aminek következményeként vezető egyházi posztokon személycserék történtek. VII. Kelemen a bragai érseki székbe, Lőrinc helyére Péter bragai kanonokot nevezi ki, Coimbrába Pesaro püspökét, Angelust helyezte át.

A nagy nyugati egyházszakadás rendezése nem kis mértékben Luxemburgi Zsigmond magyar király nevéhez fűződik, aki kísérletet tett, hogy békét közvetítsen a százéves háborúban. Narbonne-i, perpignani, párizsi, londoni és calais-i tárgyalásai alkalmával arra törekedett, hogy megteremtse egy egyetemes zsinat összehívásának nemzetközi és politikai feltételeit, ahol minden európai nemzet képviseltheti magát, hogy a nyugati kereszténység egysége ismét helyreálljon.

A katolikus országok együttműködésének elérésére diplomáciai tárgyalások sorozata folyt, amelynek központi alakja Luxemburgi Zsigmond. Vállalkozott a zsinat előkészítésére, amelynek egyik fontos feltétele a százéves háborúban az angol-francia béke-

³² Az európai országok szerepére részletes elemzést ad ÁLDÁSY, *A Nyugoti...*, 107–385.

kötés létrehozása, és ennek érdekében utazott Párizsba, majd Londonba.³³ Párizsban tárgyalásokat folytatott, ahol azonban VI. (Őrült) Károly (1380–1422) francia király és fia, a későbbi dauphin, a majdani VII. Károly (1422–1461) tárgyalóképtelensége miatt törekvéseit nem koronázta siker. Párizsból Londonba utazott, ahol IV. Henrik (1399–1413) angol királlyal folytatott tárgyalásainak eredményeként megkötötték a canterbury-i egyezményt, Zsigmond és Henrik kölcsönös segítségnyújtási megállapodását. Az angol–francia fegyverszünet, a zsinat idejére kötendő ideiglenes béke végül nem jött létre, ennek ellenére a zsinat összehívásával sikerült bizonyos nyilvánvaló eredményeket elérnie.

A 15. század elejének egyházpolitikai eseményei, a korábbi kettő helyett három pápa szembenállása tovább fokozta európa fejedelmeinek ellentéteit. A skizma megszüntetésének egyik politikai feltétele XII. Gergely, XXIII. János és XIII. Benedek lemondatása mellett az lett, hogy az Ibér-félsziget országai is részt vegyenek az összehívandó egyetemes zsinaton. Zsigmond nemcsak személyes látogatásával, hanem követek útján is igyekezett törekvéseit megvalósítani. Már 1406-ban követséget küldött Garai János és Lorochi Fülöp személyében Kasztíliaba, Granadába és Portugáliába.³⁴ Zsigmond, hogy az egyházszakadás ügyével és saját szövetségi rendszerének továbbépítésével összefüggő céljait elérje, személyesen is ellátogatott Aragóniába.³⁵ I. Ferdinánd (1412–1416) aragón király, XIII. Benedek és Zsigmond találkozájának előkészületei már 1414 ősztől felgyorsultak, a követváltások megszorodtak. Zsigmond 1415-ben ismét követeket küldött az Ibér-félsziget országaiba, mindenekelőtt azért, hogy a skizma megoldásával összefüggő célkitűzéseit támogassák, illetve a személyes látogatását előkészítsék. Ennek érdekében I. Ferdinánd aragón király menlevelet állít ki Lévai Cseh Péter főlovászmester részére, aki Granadába és Henricus de Gravor számára, aki Portugáliába ment.³⁶ Az előzetes tárgyalások eredményeként Zsigmond, Ferdinánd és Benedek találkozájának színhelyéül Perpignan jelölték ki, ahová a pápa és az aragón király már Zsigmond előtt megérkezett, majd maga 1415 szeptemberében vonult be kíséretével. A perpignani tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, mivel a javaslatok sorra megbuktak Benedek „makacssága” miatt. Zsigmond ekkor a már többször alkalmazott eszközt használta: a tárgyalásokat hirtelen megszakítva november elején elhagyta Perpignan, és Narbonne-ba távozott. Itt került sor a narbonne-i egyezmény megkötésére.³⁷ Zsigmond diplomáciai ügyességét dicséri, hogy Benedek ellenében is elérte célját, és biztosította az

³³ CSERNUS S.: „Francia források Zsigmond párizsi tartózkodásáról (1416. március)”, in *Kelet és Nyugat között, Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*, szerk. Koszta L., Szeged 1995, 103–140.; Uő.: „A nemzetközi...”, 20–23. Noha Zsigmond még nem megkoronázott császár, valójában az 1410-es évektől császárként viselkedik és a források jó része is annak mondja.

³⁴ MÁLYUSZ E.: *Zsigmondkori Oklevéltár*, II/1. Bp. 1956, 4915. reg.

³⁵ ÁLDÁSY A.: *Zsigmond király és Spanyolország*, Bp., 1927., Részletes elemzést ad a tárgyalásokról, s az alábbiakban az ő információit foglaljuk össze.

³⁶ ÁLDÁSY, *Zsigmond király...* 61.

³⁷ Uo. 14–24., 99–100., az egyezmény szövegének elemzésére: 94–97. továbbá CSERNUS, „A nemzetközi...”, 15–16.

Ibér-félsziget országainak megjelenését a konstanzi zsinaton, amelyek kimondva a *subtractiót*, egyúttal kivonták magukat az avignoni pápa obedienciája alól. Az 1414–1418 között Konstanzban ülésű XIV. egyetemes zsinat fő célkitűzése az egyház uniójának megvalósítása volt, amiben végső soron Zsigmond és az Ibér-félsziget királyságainak együttműködése is fontos tényező volt. Zsigmond és a bíborosok tárgyalásainak döntő része volt abban, hogy Aragónia, Navarra, Kasztília, Portugália eltávolodtak Benedektől és zsinati részvételük megvalósulhatott. A Konstanzban ülésű zsinat, amely fellépett az eretnekekkel szemben, (leginkább Husszal és követőivel szemben) egyházi reformokat léptetett életbe, és megszüntette a nyugati keresztény egyház megosztottságát, mindvégig Európa érdeklődésének középpontjában állt. Zsigmond magyar és német király tekintélye és nemzetközi megítélése, diplomáciai tevékenysége és a zsinati célkitűzések megvalósulásának következtében jelentősen megnőtt. Azzal, hogy sikerült elérnie az egyház unióját, személye végérvényesen az európai figyelem középpontjába került, és ezáltal maga is hozzájárult országai, köztük Magyarország presztízsének növekedéséhez.

Zsigmond és Portugália kapcsolata később sem szakadt meg, hiszen fennmaradt egy 1425-ben Tatán kelt oklevél, melynek tanúsága szerint a Birodalom és Magyarország ellenségeként említett Velence elleni háborúhoz az angol, a dán, a svéd, a norvég az aragón és a portugál király támogatását kérte. Zsigmond 1426-ban megbízólevelet állított ki Jakch Mihály részére, hogy látogasson el Alfonz aragón, János león-kasztíliai és János portugál királlyal udvarába, hogy azoknak szövetséget ajánljon.³⁸

A Magyar és Portugál Királyság érintkezési pontjainak egyik lényeges mozzanata I. János portugál király negyedik fiának, Dom Pedro infánsnak Magyarországon tett látogatása.³⁹ A 14. század végén a törökellenes harc előkészítése érdekében létrejött nemzetközi összefogásnak, és a nikápolyi ütközetben⁴⁰ játszott magyar szerep hírének is el kellett jutnia Portugáliába, s a portugál udvar később az írott forrásokból is bőven értesülhetett Magyarországnak az *eretnek husziták, bogumilok és a Mohamed hitét valló oszmánok* ellen vívott harcairól.⁴¹ A 14. századi török expanzió lépéseit a kasztíliai királyok krónikája folyamatosan regisztrálja, s drámaian mutatja be a magyarok 1396-os csatáját a francia lovagok nagy veszteségeivel együtt. Az erősen vallásos és ugyancsak Mohamed hitét valló mórok ellen harcot folytató Portugáliában mindezek kedvező

³⁸ ÁLDÁSY, *i. m.* 108. és 111.

³⁹ RAKÓCZI I.: „A estada do infante D. Pedro em terras Húngaras e na corte imperador Sigismundo”, in *Universidade de Budapeste Biblos*, 69 (1993) 79–93.; Uő.: „Os Húngaros e os Descobrimentos”, *Observador*, 1992/1. 4–5.; KROPF L.: „Régi utazók Magyarországon”, *Századok* 41 (1907) 921–928.; THÜRÖCZY JÁNOS.: *A Magyarok krónikája*, Ford.: Horváth J., Bp. 1978, 357.

⁴⁰ BENKÓ M.: *Csata Nikápolynál*, Bp., 1987.; RÁZSÓ GY.: „A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély 1393–1437”, *Hadtörténeti Közlemények, Új Folyam*, 1972/ 3, 403–441.

⁴¹ ANDERLE Á.: *Kalandozók és zarándokok. Magyar témák a középkori spanyol történelemben*, Szeged 1992, 37.; MÁLYUSZ E.: *Zsigmond király uralma. Magyarországon*, Bp. 1984, 74–103.; BRACHFELD O.: *Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és népballadákban*, (*Bibliothèque de l'Institut Français de Budapest*, 17.), Bp. 1930, 5–96.

színen tüntetik fel Magyarországot. Nem tarthatjuk véletlennek tehát, hogy I. János fia, az infáns Dom Pedro, aki 1425 és 1428 között az európai fejedelmi udvarokat sorra járja, a török és az eretnekek ellen a legintenzívebb harcot folytató Magyarországra is ellátogatott. Az infáns velencei és bécsi tartózkodása után érkezett Magyarországra, ahol kíséretével maga is részt vett a déli végeken a törökellenes harcokban. Az európai útvjáról hazatért Dom Pedro infáns Magyarországról szóló beszámolója igencsak kedvező színben tüntethették fel a törökök és az eretnekek ellen harcot folytató kereszténység „keleti bástyáját”. Jelenléte nyilvánvalóvá teszi, hogy a portugál udvar nagy fontosságot tulajdonított a keleti (magyarországi) eseményeknek, annál is inkább, mert a megerősödő Portugália nyugaton, most már afrikai területen is folytatott a mohamedánok ellen harcot, amelyben az új dinasztia tagjai — I. János és fiai: Dom Duarte, Dom Fernando, az előbb említett Dom Pedro és Dom (Tengerész) Henrique — jelentős szerepet játszottak.⁴² A királyi udvar hivatalos történetírója, Fernão Lopes első kézből értesülhetett a Zsigmond által Portugáliába küldött követek útján és Dom Pedro infáns beszámolóí révén Magyarország uralkodójának a skizma megszüntetésében játszott jelentős szerepéről, illetve az ország nemzetközi szinten betöltött politikai helyzetéről, valamint az eretnekek és a török ellen folyó harcokról. Mindezek az események méltán keltették fel az udvar és a történetíró érdeklődését Magyarország iránt.

A török terjeszkedésnek útját álló és ebben a helyzetben is jelentős nemzetközi szerepet játszó Magyarország az irodalomban is nyomot hagyott. Azon túl, hogy az európai krónikák konkrét leírást adnak a törökellenes harcokról, az általunk vizsgált portugál krónikákban és irodalmi művekben érdekes kerete van Magyarország és a magyar király említésének. Fernão Lopes *Az öt király krónikája*-ban, Duarte Galvão Alfonso Henriques-ről írt krónikájában és Luis de Camões *A Lusiadák*-ban, mint láttuk, konkrétan leírják Portugáliai Henrik magyar származását. A vizsgált krónikákban Magyarország és a magyarok említésének történeti hátterét a portugáloknak a *Mohamed hitét vallók ellen* vívott harca adja. *Az öt király krónikája* Magyarországot négy helyen említi, minden esetben Portugáliai Henrik és fiának a mórok ellen vívott harcával összefüggésben.⁴³ Galvão háromszor említi meg krónikájában a dinasztiaalapító Henrik magyar származását. Itt ugyancsak a keresztények *Mohamed hitét vallók ellen* vívott harca adja a hátteret. Az első esetben általánosságban említi Alfonso Henriques mohamedánokkal vívott harcát, a második esetben az Ourique mellett a szaracénok ellen vívott csata, a harmadikban pedig Bouillon Gottfried Jeruzsálem megszerzéséért vívott harca, illetve a portugál reconquista adja a történelmi hátteret.⁴⁴ Camões két ízben tesz említést *A Lusiadák*-ban a magyar származásról, ugyancsak a mohamedánok elleni harccal össze-

⁴² Portugália tengeri expanziójának első látványos álomása volt Ceuta elfoglalása 1415-ben. A portugál tengeri terjeszkedés fontos bázisa volt I. János harmadik fiának Tengerész Henriknek Sagresben létrehozott tengerészeti központja; maga Tengerész Henrik (1394–1460) Viseu hercege, Ceuta, majd Algarve kormányzója, a Krisztus-Lovagrend nagymestere anyagilag is jelentősen támogatta a portugál expanziót. MARQUES, *Historia...* I. 193–301.

⁴³ *Cinco reis...*, 43–50.

⁴⁴ DUARTE GALVÃO, *i. m.* 12–13., 17–18., 27–28.

függésben. A költő a már az előbbieken idézett két stanzája előtt VI. Alfonz león-kasztíliai király mórok ellen vívott harcát, illetve a magyar származást leíró stanzák között Gottfried mohamedánok elleni küzdelmét, majd a másik, magyarokat említő versszak után Henrik fiának, I. Alfonznak Guimarães, majd az Ourique mellett vívott nagy csatáit beszéli el.⁴⁵

A magyarok említése és mindennek a mohamedánok ellen vívott harc kontextusába helyezése adódhat abból is, hogy Camões Galvãoon keresztül, még ha áttételesen is, Lopes művét használhatta forrásul, és így a Lopes által létrehozott történelmi keret végigvonul az általunk vizsgált műveken. Ezt a lehetőséget figyelembe véve úgy véljük, hogy az általunk vizsgált irodalmi művek tudatos szerkesztés eredményei. Mindhárom szerző a 15–16. században élt és dolgozott, s véleményünk szerint az írók szövegében megjelenik az egész magyar–török harc irodalmi visszhangja, és ezek a szövegek a magyarokat egyértelműen a keresztény hit védelmezőjeként tüntetik fel. Ez arra enged következtetni, hogy Magyarország törökellenes harcát a 15–16. századi Portugáliában is nyilvánvaló és természetes szimpátiával figyelték.

Véleményünk szerint I. Jánosnak a lehető legkedvezőbb leszármazásra volt szüksége, mindenekelőtt azért, hogy nem egyenes vérségi leszármazását elfeledtesse, s a korábban uralkodó dinasztiahoz fűződő vérségi kapcsolatát hangsúlyozza, ráadásul az Isten kegyelméből uralkodó király szuverenitását és legitimitását is kétségbevonhatatlanná kellett tennie. Mindezeket megtalálhatták egy olyan országhoz kapcsolódva, melynek trónján „szent királyok ivadéka” ültek, s amellyel az Ibér-félsziget államai is szoros kapcsolatban álltak.⁴⁶ Az Árpád-ház jelentős uralkodói és a dinasztia európai mértékkel mérve is nagyszámú szentjei révén Magyarország már ekkor számottevő európai hatalom, amelynek fényét a nápolyi Anjouk országlása tovább emelte, s jelentős ország a 15. század elején is, hiszen a Német–Római Császárság súlypontja Kelet-Európába tolódott át. Ennek folytán Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt Magyarország tekintélye mind a Birodalmon belül, mind nemzetközi szinten nőtt. Zsigmondnak és országainak nemzetközi presztízse a nagy nyugati egyházszakadás megszüntetésével tovább növekedett, amit a török és az eretnekek ellen vívott harc csak erősíthetett.

I. János portugál uralkodó udvari történetírójának, Fernão Lopesnek a figyelme tehát több okból is Magyarország felé irányulhatott, az onnan érkező követekkel, lévén a királyi udvar tisztségviselője, személyesen is találkozhatott, az infáns, Dom Pedro beszámolóiból képet kaphatott a Kárpát-medence szerepéről, illetve számos forrásból értesülhetett Magyarország uralkodóinak és szentjeinek hírérol, mindezek mellett a magyarok törökellenes harcát, mint keresztény és mint politikus egyaránt figyelemmel kísérhette.

⁴⁵ CAMÕES, *A Lusiadák...*, 75–84.

⁴⁶ KLANICZAY G.: *Az uralkodók szentsége. Magyar dinasztikus szent-típusok középkori európai összehasonlításban* (Kandidátusi értekezés), Bp. 1995, 134–318. (kézirat)

Úgy látjuk azonban, hogy Portugáliai Henriknek az Árpád-dinasztiától való származtatását esetleg korábbi, az Ibér-félsziget és a Kárpát-medence között fennálló történelmi kapcsolatok is befolyásolhatták.

A legismertebb ilyen kapcsolat II. András (1205–1235) magyar király második házasságából született gyermekének, Jolántának I. (Hódító) Jakab (1213–1276) aragóniai királlyal kötött házassága volt.⁴⁷ Jolánta gyermekkoráról keveset tudunk, a királyi udvarban nevelkedett, ahol erősen élt Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete, s valószínű, hogy kapcsolatot tartott IV. Béla magyar király leányával, Szent Margittal (megh. 1270).⁴⁸ A gyermeklány 1235-ben két-három hónapos út után érkezett meg kíséretével Barcelonába, ahol a jövendőbeli férje nagy pompával fogadta. Jolánta kíséretében találjuk, és név szerint ismerjük Dénes fia Dénes szepesi ispánt,⁴⁹ Andrást, Mártont és Ádámot a királyné ajtónállóját.⁵⁰ Emellett bizonyos, hogy orvos(-ok), írnok(-ok), udvarhölgyek és jelentős számú katonai kontingens kísérte leendő hazájába a magyar hercegnőt. A magyarok Ibér-félszigeti jelenlétének fontos eseményeként értékelhetjük, hogy a magyar lovagok részt vettek Valencia több szakaszban történő visszafoglalásában (1232–1253), német, katalán, kasztíliai és portugál lovagokkal együtt, és szolgálataikért jelentős birtokokat kaptak Jakabtól, s azt is bizonyosan tudjuk, hogy Dénes fia Dénes jelentős birtokhoz jutott és előkelő katalán hölgyet vett feleségül.⁵¹

Jakab és Jolánta házasságkötése nagy jelentőségű volt magyar és nemzetközi szinten egyaránt. Jolánta férje az akkori Európa egyik legtekintélyesebb és leghatalmasabb uralkodója volt, aki nem véletlenül kapta a „Hódító” melléknevet, ami Magyarország és az uralkodó Árpád-dinasztia európai tekintélyére is hatással lehetett.

Jolánta és Jakab házasságából négy fiú és hat leány született. Pedro Aragónia (III. Péter néven 1276–1285), Valencia és Szicília (I. Péter néven 1282–1285), Jakab (1276–1311) Mallorca királya, Sancho toledói érsek lett, a negyedik fiú, Fernando korán elhunyt. A leányok közül Violante (Jolánta) X. (Bölcs) Alfonz león-kasztíliai királyhoz, Konstanca pedig Escalona hercegéhez ment hozzá, Izabella francia királyné, Mária pedig apáca lett. Két leányuk, Sancha és Eleonóra még gyermekkorukban meghalt.⁵²

Az aragón trónt Jolánta és Jakab fia, III. Péter örökölte, akinek két fia mellett két leánya is született. Az első leány a keresztségben az Izabell-Erzsébet nevet kapta, Ár-

⁴⁷ BRACHFELD, *Árpád-házi Jolánta...*; ANDERLE, *Kalandozók...*, 14–24.; THALLÓCZY L.: „Árpád-házi Jolán, Aragón királynője”, *Századok*, 31 (1897) 557–592.; VAJAY Sz.: „Dominae Reginae Militis”. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején”, in *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, szerk. H. Balázs É.—Fügedi E.—Maksai F., Bp. 1984, 395–414.

⁴⁸ BRACHFELD, *Árpád-házi Jolánta...*, 21–26.

⁴⁹ VAJAY, *i. m.* 406–407.; ANDERLE, *Kalandozók...*, 17–24.; BRACHFELD, *Magyar vonatkozások...*, 15–19.

⁵⁰ Andreas Ungarus, Martinus Ungarus, R. D'Ungria, ANDERLE, *Kalandozók...*, 17–24.

⁵¹ A birtok nagyságáról a vélemények megoszlanak. Lásd Anderle és Vajay véleményét, Vö. 47. jegyzet.

⁵² VAJAY, *i. m.* 395–414.

pádházi Szent Erzsébet tiszteletére. Erzsébet tizenkét esztendősen lett I. Dénes (1279–1325) portugál király felesége, majd férje halála után belépett a ferences harmadrendbe. A házasság révén a portugál uralkodócsalád, ha egy kicsit távolról is, de rokoni kapcsolatba került a „szent királyok nemzetségével”, az Árpád-házzal. Portugáliai Szent Erzsébet (megh. 1336.), akit „béketeremtőnek” is neveztek, férje halála után teljes szegénységet fogadott, és életét a betegek ápolásának szentelte. A képzőművészetben Portugáliai Szent Erzsébetet Árpádházi Szent Erzsébet ikonográfiai jelével, azaz rózsákkal az ölében is szokás volt ábrázolni, tehát Portugáliai Szent Erzsébet nevéhez is kötődött egy „Rózsá-legenda”.⁵³

III. Pedro leányának elnevezésében Árpádházi Szent Erzsébet tisztelete, a középkori Európa egyik legelterjedtebb szentkultusza is megnyilvánul.⁵⁴ Miként kanonizálása is kivételesen gyorsan, mindössze halála után négy évvel, 1235-ben történt meg, ugyanúgy tisztelete is rendkívül hamar elterjedt. Nagy szerepe volt ebben magyar és német családjának, akik gondosan áptolták kultuszát Magyarországon, Thüringiában és Európa más országaiban. Szent Erzsébet tiszteletének leglelkesebb terjesztői a ferences szerzetesek voltak, akik rendházaik hálózatával és személyes kapcsolataikkal széles körben népszerűsítették az egyébként is kedvelt Árpádházi Szent Erzsébet kultuszát. A Német Lovagrend, amelynek tagjai az Ibér-félszigeten részt vettek Valencia ostromában is, jelentős mértékben hozzájárult Árpádházi Szent Erzsébet kanonizálásához, amelyben nagy szerepet vállalt Hermann von Salza rendfőnök.⁵⁵ A Lovagrend európai rendházai és a hitetlenek ellen vívott harca számos területen jelentős mértékben járult hozzá Szent Erzsébet kultuszának terjedéséhez. Számos Erzsébet alakjához kapcsolódó irodalmi és képzőművészeti alkotás született. A legnagyobb hatású az a mű volt, amelynek elterjedése és népszerűsége közismert: Voragine *Legenda aureája*.⁵⁶ Gabriel Asztrik ismertett egy, a hispániai beginák számára készült, Erzsébetet ábrázoló miniatúrákkal díszített életrajzot és imát. Fernan Perez de Guzman kasztíliai költő egy hét versszakos himnuszt írt Szent Erzsébetéről.⁵⁷ Árpádházi Szent Erzsébet kultusza jelentős volt tehát az egész Ibér-félszigeten, ahová az ugyancsak az Árpád-sarj Jolánta és vele érkező kísérete is magukkal vitték tiszteletét, amivel nagymértékben hozzájárultak, hogy az Erzsébet (Izabell) és a Jolánta (Violante) név az Ibér-félszigeten elterjedjen és meghonosodjon.

⁵³ K. E. WHITE: *Szettek Kislexikona*, Bp. 1993, 62–63.; *A szettek élete*, szerk. Diós I., Bp. 1984, 329–330.; LÁBÁN A.: *Az Árpádházi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban*, Bp. 1907, *A Rózsá-legendával kapcsolatban* említi Lábán Antal, hogy Portugáliai Szent-Erzsébet *Rózsá-legendáját* tudomása szerint csak egy római breviarium őrizte meg (*Breviarium Romanum*, Budae 1827, pag. 1019.)

⁵⁴ GÁBRIEL A.: *Szent-Erzsébet tisztelete a középkori Spanyolországban*, Pécs 1940; SZ. JÓNÁS I.: *Árpádházi Szent-Erzsébet*, Bp. 1986; KLANICZAY, i. m. 22–247. és 304–317., továbbá KIEL E.: *A szeretet nagy szentje, Árpádházi Erzsébet*, Bp. 1970; LÁBÁN, i. m.; TARCZAI GY.: *Az Árpádház Szentjei*, Bp. 1930.

⁵⁵ PÓSÁN L.: „A Német Lovagrend alapítása és korai története”, *Századok* 129 (1995), 145–156.

⁵⁶ JACOBUS DE VORAGINE: *Arany Legenda*, Bp. 1990, 276–280.

⁵⁷ GÁBRIEL, i. m.

Meg kell említenünk Jolánta fiával, a már korábban említett III. Pedróval kapcsolatban egy érdekes, az eddigieket tovább erősítő momentumot. III. Pedro második leánya, Jolánta 1295-ben Nápolyi Róberttel kötött házasságot, aki annak az Anjou-dinasztiának volt a tagja, amely Károly Róberttel (1308–1342 I. Károly magyar király) majd a magyar trónt fogja örökölni. Ez az újabb kapcsolódási lehetőség annál érdekesebb, mivel Mária, V. István (1270–1272) leánya, IV. (Kun) László (1272–1290) nővére huszonöt évvel korábban ment férjhez II. (Sánta) Károly (1285–1309) nápoly-szicíliai királyhoz, és ezzel a Portugáliában uralkodó Burgund-dinasztia ismét kapcsolatba került a volt és leendő magyar uralkodóházzal.⁵⁸

Összefoglalásként, a rendelkezésre álló adatok alapján az alábbi megállapításokat tehetjük: Úgy tűnik, Fernão Lopes szerzősége a legvalószínűbb Henrik portugál gróf magyar származását illetően, legalábbis a Lopes korát megelőző időből eddig nem került elő olyan hitelt érdemlő és nem vitatott dokumentum, amelyet a kutatók hitelesnek ismernének el.

A modern historiográfia elsősorban Camões „*A Lusiadák*” című művére támaszkodva, illetve Lopes információi alapján igyekezett választ keresni arra, hogy milyen adatok; esetlegesen milyen hatások következtében gyökerezett meg a portugál hagyományban a magyar eredet motívuma.

Mivel konkrét forrás továbbra sem áll rendelkezésünkre, arra próbáltunk meg választ keresni, hogy mi befolyásolhatta Fernão Lopest a magyar származás „kiválasztása” irányába. Véleményünk szerint ezt a szerzőt ért, a magyarokkal kapcsolatos közvetett és közvetlen hatások felderítésében találhatjuk meg.

Az egyik fő tényező kétségtelenül az a tekintély, amely a Magyar Királyságot övezte az Ibér-félszigeten a 13–15. században. Ez a tekintély vonatkozott az országra, de még inkább annak királyaira, akiknek híré-nevét a térségben megnövelték Jolánta házasságával is szorosabbra fonódó családi kapcsolatok.

Minden valószínűség szerint a másik fontos elem Árpádházi Szent-Erzsébet nyugat-európai, különösen pedig ibériai népszerűségének a ténye, s e mellett az a körülmény, hogy Árpádházi Szent-Erzsébet kultuszára ráépülhetett, egy másik, a magyar uralkodó házzal is rokoni kapcsolatba hozható népszerű szent, Portugália Szent-Erzsébet kultusza.

Lényegesnek tartjuk azt a momentumot is, amely az első portugál uralkodó dinasztiát, a Burgund-házat a nápolyi Anjou-házzal köti össze, és a magyar királyleány Mária és a portugál király leánya, Jolánta részben egyidejű dél-itáliai tartózkodásával hozható kapcsolatba. A Nyugat-Európa országaiban igen népszerű, szentekkel is büszkélkedő (Szent Lajos, különösen pedig a Nápolyból a Francia Királyságba visszatért Toulouse-i Szent Lajos) Anjou-dinasztia, és a Magyar Királyság összekapcsolódása az ország tekintélyét, jó hírének csak tovább növelhette.

⁵⁸ TEKE ZS.: „Anjouk” és ENGEL P.: „Anjou-ház I–II. tábla”, in KRISTÓ GY. (főszerk.): *Korai Magyar Történelmi Lexikon* (9–14. sz.), Bp. 46–47. és 48–49.

Hasonlóképpen fontos — főleg a mohamedánok ellen keresztesháborút folytató Ibér-félszigeti királyságokban, s különösen magában a kereszteshadjáratok eredményeként megszületett Portugáliában — az a körülmény, hogy a 14. század végétől a Magyar Királyság az oszmán-törökök elleni harc élvonalába került, s így ugyanolyan veszélyzónában védi a kereszténységet, mint az Ibér-félsziget királyságai, így Portugália is. Ebben a nikápolyi ütközetet követő propagandának, valamint Luxemburgi Zsigmond magyar király és későbbi német-római császár nagyszabású diplomáciai tevékenységének lehetett nagy szerepe, amelynek során Zsigmond követei rendszeres kapcsolatba kerültek Portugáliával, illetve I. János portugál király fia, Dom Pedro infáns ugyancsak közvetlen kapcsolatba került Zsigmonddal és ő maga is személyesen ellátogatott a törökkel és az eretnekekkel harcot folytató Magyar Királyságba. Lopes művére nyilvánvalóan hatott Zsigmond és az őt megelőző királyok magyarországi uralkodásának híre, míg a Camões is megihlető Galvão művében már benne van az egész 15. századi magyar-török küzdelmek visszhangja is.

Végezetül lényegesnek tartjuk Magyarország irodalmi, történelmi jelenlétét az Ibér-félszigeten. „Magyarország”, a „magyar király”, „magyar király leánya” több alkalommal és kifejezetten politikai kontextusban szerepelnek a 13—15. századi szövegekben, — mint láttuk a trubadúrköltésztől a regényig — ami fokozhatta a csodás elemek iránt is fogékony Lopes érdeklődését. Ráadásul Lopes, Henrik magyar származását feltételezve, a portugál dinasztíának egy másik, nagy tekintélynek örvendő királyi leszármazást adott, a valóságos hercegivel szemben.

A fentiekkel összefüggésben kell megjegyeznünk azt is, hogy a Lopes korában és Camões korában ismert Magyarország megítélése között nincs különbség, s a Magyar Királyság dicsőségének *A Lusiadák*-ban való szerepeltetésének kétségtelenül szerepe volt annak a harcnak, amelyet a török ellen továbbra is kénytelen vívni az ország, s ezt Portugáliában szükségképpen továbbra is szimpátiával figyelték.

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DE L'ORIGINE HONGROISE
D'HENRI DE PORTUGAL

Dans l'historiographie hongroise du 19e siècle, l'idée de l'origine hongroise d'Henri Ier, comte de Portugal (Henrique, 1097—1112) a suscité, avec la participation d'historiens imminents, des débats passionnés. A l'issu de ce débat, la majeure partie des spécialistes a opté pour l'origine bourguignonne de la première dynastie portugaise, beaucoup plus vraisemblable d'après les sources écrites contemporaines.

En fait, l'idée a été lancée et répandue dans le monde entier par le célèbre poète portugais du 16e siècle, Luís Vaz de Camões (1524—1580), dans ses "*Lusiades*", oeuvre fondamentale de la littérature portugaise qui, en relatant l'histoire de son pays et en définissant sa mission, mentionne le comte Henri, comme second fils du roi de Hongrie. On considère qu'à ce moment le poète avait deux sources importantes: l'une, *historiographique* (Duarte Galvão) et l'autre, *iconographique*, (une table généalogique faite au début du 16e siècle, représentant la dynastie hongroise).

Mais la source *historique* principale de Camões, la *Chronique d'Alphonse 1er* de Duarte Galvão, avait — elle aussi — une source plus ancienne: la *Chronique* de Galvão Fernão Lopes, historiographe officiel du royaume, qui rédigea son texte entre 1419 et 1434. La fiction de l'origine hongroise de la dynastie portugaise y figure; mais avec l'oeuvre de Lopes les références précises s'arrêtent et nous n'avons que des allusions légendaires peu fiables.

Néanmoins, par la *Chronique* de Lopes, et par ses sources encore non identifiées, mais largement antérieures à l'oeuvre de Camões, nous avons la preuve de l'existence d'un *mythe*. Notre point de départ était donc le fait que les portugais, à la cour royale du moins, croyaient fermement que leur première dynastie était d'origine hongroise. Mais quels en étaient les motifs?

A notre avis, l'explication réside dans la *richesse des relations* (historiques, dynastiques, littéraires) qui existait déjà entre la Hongrie et la Péninsule Ibérique, non seulement à l'époque de Lopes, mais beaucoup plus tôt aussi: il paraît que le *culte des saints hongrois* (surtout celui de Saint-Élisabeth de Hongrie); les rapports *dynastiques et religieux* (l'influence de l'Abbaye de Saint-Gilles) y étaient pour quelque chose; tandis que pour la période de Lopes, la grande puissance *hungaro-angevine*, le *prestige* de la *croisade* menée par Sigismond, et le *succès* de sa *diplomatie* au début du 15e siècle étaient certainement importants.

En même temps, la *mission* et la *communauté des tâches* des deux royaumes dans la *lutte anti-ottomane* devaient également constituer un *lien solide* entre les deux pays. Mais les sources étudiées et la situation spécifique du Portugal à l'époque de Lopes

permettent une *explication complémentaire*: il est fort probable que l'historiographe officiel du royaume ait fait des efforts pour *faire oublier* la *naissance illégitime* de son maître (Jean Ier) en mettant l'accent sur les rapports étroits des *rois portugais* avec la „*dynastie des Saint-Rois*” qui régnait en Hongrie.